

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТА ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ УГОРЦІВ ЗАКАРПАТТЯ (1991-2003 рр.)

В кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. країни Центрально-Східної Європи опинилися у вирі національно-політичного та етнокультурного ренесансу. Угорщина, Словаччина, Польща та інші країни Варшавського блоку скинули ярмо квазісоціалістичного державного ладу. В 1991 р. розпалась могутня імперія – Радянський Союз. 24 серпня Україна здобула державну незалежність. Угорська Республіка одна із перших визнала суверенітет новоутвореної держави-сусіда. Угорська меншина, яка компактно проживає в Закарпатській області України, постала перед новими перспективами суспільно-політичного та духовно-культурного буття.

Дванадцятилітній досвід державності виявився плідним для оптимізації насамперед етнокультурного життя угорської національної меншини Закарпаття. Угорці розбудували національну систему освіти та виховання краю, створили чисельні національно-культурні товариства, володіють угорськомовними засобами масової інформації (преса, радіо, телебачення, інтернет-сайти) і т.д. Ці успіхи та окремі проблемні реалії буття угорців Закарпаття детально висвітлювалися обласною періодичною пресою (газети "Kárpáti Igaz Szó", "Новини Закарпаття", "Закарпатська правда", "P.I.O.", "Срібна Земля", "Срібна Земля – Фест" та ін.). Оцінка палітри етнокультурного життя угорців на сторінках закарпатської преси – предмет іншої наукової розвідки автора.

Проблематика угорської національної меншини, як найбільш чисельної в краї, знайшла логічне відображення і в науковій літературі. На наш погляд, нині настала потреба осмислити українську історіографічну традицію висвітлення соціально-політичного та культурного життя угорців Закарпаття протягом 1991-2003 рр. Історіографічний аналіз дозволить нам виділити основні тематичні рубрики проблеми, збагнути деякі діаметрально-протилежні позиції дослідників, відтак сформулювати комплекс питань, які потребують подальшого висвітлення в рамках нашої дисертаційної роботи.

Потрібно зауважити, що окремі підсумки, частковий історіографічний аналіз проблематики представлені в публікаціях М.Зана та І.Бабинець. Остання, молода дослідниця українсько-угорських відносин впродовж 1991-2001 рр., у своїй статті "Преса Закарпаття як джерело з історії українсько-угорських відносин (1991-2001 рр.)" проаналізувала ряд важливих проблем етнополітичного та етнокультурного життя угорців краю [1]. Вона скрупульозно дослідила газетні публікації "Kárpáti Igaz

Szó", "Новин Закарпаття", "Срібної Землі", "Срібної Землі – Фест", "Карпатського голосу" та ін.

І.Бабинець дає аналіз публікаціям періодичних видань краю що стосуються проблеми встановлення добросусідських українсько-угорських відносин. Вона твердить, що об'єктивне інформаційне висвітлення міждержавних взаємин було пріоритетом, насамперед, "Новин Закарпаття" та "Kárpáti Igaz Szó". Газетні шпальти цих видань констатували основні віхи становлення українсько-угорського співробітництва на поч. 90-х рр., зустрічі офіційних осіб двох країн та ін. Все це презентувалось в офіціозі, у чітко витриманому інформативному, а не оціночному плані [1, 182-187]. Таку ж позицію займали і "Закарпатська правда" та "Вісник Берегівщини" [1, 190-191].

В той же час "Срібна Земля", "Срібна Земля – Фест" формулювали "опозиційне ставлення" до офіційної думки [1, 188]. Ці видання виступили фактично рупором антиугорської кампанії щодо встановлення пам'ятного знаку на Верещькому перевалі. Представляючи українську патріотичну позицію, ці газети розпалювали українсько-угорську неприязнь між громадськими організаціями краю [1, 188-189]. На наш погляд, дослідниця досить таки дипломатично оцінює (а фактично констатує) деструктивний характер антиугорської кампанії цих крайових газет. Потрібно погодитись тільки із І.Бабинець, що публікації "Карпатського голосу" та "Карпатської України" виявились "більш різкими" та категоричними. Дослідниці варто було б дати аналіз та оцінку заявам Української Народної Ради Закарпаття (УНРЗ), Центрального проводу Народного Руху України з приводу "Верещької проблеми". На жаль, вона констатує тільки сам факт [1, 190]. Втім, потрібно належно оцінити творчі потуги І.Бабинець, оскільки дослідження названої проблематики здійснюється вперше.

Дещо в іншому аспекті угорську проблематику розглянув М.Зан. В одній із публікацій він зробив контент-аналіз обласної преси на предмет дослідження етнічних процесів в краї впродовж 90-х рр XX ст. Серед завдань автора було і врахування такої "однини аналізу" на сторінках обласних закарпатських газет як "угорці". Підрахунки дослідника показали, що найбільш насиченими інформацією про угорців Закарпаття виявились "Срібна Земля", "Срібна Земля – Фест" та "Закарпатська правда" [16, 227]. Однак М.Зан не вказав причину такого status quo – антиугорська позиція цих видань. Кількісні показники, таким чином, потребують і детального аналізу соціальної спрямованості публікацій. Адже, як правило, "Срібна Земля" та "Срібна Земля – Фест" презентували читачам тенденційну оцінку проблеми встановлення пам'ятного знаку на Верещькому перевалі, презентували розколи в угорських національно-культурних товариствах і т.д.

В окремих публікаціях М.Зан висвітлює історіографічний аспект проблеми соціально-політичного та культурного життя національних

меншин краю та стан дослідження міжетнічних відносин на Закарпатті [14; 15]. Чимале місце відводиться угорській проблематиці. Дослідник відзначив вклад І.Миговича, І.Гранчака, А.Колібаби, П.Лизанця у вивчення етносоціального життя угорців Закарпаття впродовж 90-х рр. [14, 212-213]. Якщо висновки І.Миговича, А.Колібаби та І.Гранчака дослідник визначас як науково обгрунтовані, то чисельні наукові дослідження П.Лизанця та статтю М.Ковача автор розцінює через призму "проблемних питань" для угорців Закарпаття. Крім цього, вважаємо, що "наукові розвідки" В.Бездіра було доцільніше оцінити як комплексний плагіат, а не переказувати основні положення його публікації [14, 214].

Більш критичною є наукова стаття М.Зана, де дається історіографічний аналіз проблеми міжетнічних відносин на Закарпатті 90-х рр. XX ст. Автор досить послідовний та категоричний у оцінці праць І.Миговича, М.Макари, О.Пеліна [15, 220-222]. Джерело цієї категоричності – критика М.Заном політичного русинства, який представлений в працях вищеназваних дослідників. Водночас, дослідник погоджується із висновками дослідників щодо погіршення міжетнічних стосунків у середовищі національних меншин, особливо угорців та росіян, які втратили колишні привілейовані статуси. Це підтвердили і соціологічні зрізи Т.Клиниченко [15, 223]. Отже, в наукових публікаціях М.Зана вперше подається власне історіографічний аспект проблеми соціально-політичного та духовно-культурного розвитку угорців краю. Саме тому ряд висновків автора не підкріплені наявними фактами та потребують доопрацювання. Ці проблемні моменти спонукають нас до комплексного історіографічного осмислення проблематики.

Мета нашого наряду – аналіз концептуальних підходів українських дослідників проблеми суспільно-політичного та духовно-культурного розвитку угорців Закарпаття (1991-2003 рр.). У контексті поставленої мети ми прагнемо вирішити наступні завдання: окреслити українську дослідницьку оцінку етнополітичного життя угорської меншини на початку 90-х рр. XX ст., насамперед, проблеми пов'язані з питаннями самоврядності краю та створення угорського автономного округу; з'ясувати точку зору українських вчених щодо суспільно-динамічної проблеми встановлення пам'ятного знаку на Верещькому перевалі в др.л. 90-х – на початку XXI ст.; дати оцінку висвітленню діяльності угорських національно-культурних товариств; проаналізувати дослідницькі позиції щодо становлення та динаміки угорськомовної системи навчання та виховання, діяльності засобів масової інформації, функціонування професійної та художньо-самодіяльної угорської культури краю, інших аспектів етнокультурного розвитку угорців; проілюструвати висвітлення проблем духовно-релігійного життя та етноконфесійної ідентичності угорців Закарпаття; з'ясувати стан дослідження проблеми українсько-угорських відносин та прикордонного співробітництва; дати оцінку

результатам дослідження українськими вченими ціннісних орієнтацій та етносоціального самопочуття угорців краю.

Задля комплексного історіографічного моніторингу аналізу потребує також оцінка висвітлення етнодемографічного розвитку угорців краю протягом досліджуваного часу. Втім, цей аспект представлений в окремій публікації автора.

1. Висвітлення етнополітичної активності угорців краю на поч. 90-х рр. ХХ ст.

Ще в умовах СРСР, із 1990 р. в краї наріла практична проблема автономізації області та створення угорського автономного округу. На сторінках періодичної преси з'являлися проекти самоврядності, окреслювалася перспективність автономного округу в межах Берегівського та частини Ужгородського і Виноградівського районів області [16, 221, 223].

Із газетних шпальт проблема "перекочувала" на сторінки наукових праць. І.Мигович та А.Колібаба в праці "Соціальне самопочуття та ціннісні орієнтації закарпатців" у розділі "Соціальні конфлікти без катаклізмів" висвітлили роль Товариства угорської культури Закарпаття (ТУКЗ – КМКС) у боротьбі за створення угорського автономного округу. Дослідники справедливо констатують, що ідея автономії формує у середовищі угорців Закарпаття конфліктну ситуацію та посилює соціальну напругу в області [33, 104-105]. Вони підкреслили, що на поч. 90-х рр. в угорських районах виникло своєрідне трояке ядро (місцеві Ради, представники Президента та осередки ТУКЗ). Потрібно погодитись із висновками І.Миговича та А.Колібаби, що "... грубі та необирунтовані нападки на такий варіант (угорського автономного округу – А.Б.) з боку українських національно-демократичних лідерів, особливо радикально-націоналістичних, викликають протидію серед угорців, штовхають їх в опозицію, ображають національну гідність, історичну прив'язаність до закарпатської землі, розпалюють сепаратистські настрої" [33, 105].

Оцінка етнополітичної активності угорців на поч. 90-х рр. та ідеї створення угорського автономного округу виглядає зовсім протилежною в працях Ю.Балеги та М.Тиводара. Так, Ю.Балега висвітлює угорську проблематику в контексті дослідження політичного русинства 90-х рр. ХХ ст. [4]. Автор у своєму "науково-популярному виданні", складеному із низки газетних публікацій, підводить читача до висновку про переплетеність закарпатського регіонального та угорського національного сепаратизму. Як докази він залучає ряд радикальних публікацій періодичної преси Угорщини [4, 34-36, 114]. Ю.Балега тенденційно аналізує діяльність ТУКЗ та Демократичної ліги національностей Закарпаття, лідерів закарпатських угорців Ш.Фодо та М.Товта на поч. 90-х рр. [4, 34-35]. Загалом праця перенасичена жорстою критикою суспільно-

громадської активності еліти закарпатських угорців, що доповнюється суцільною критикою діяльності русинських товариств Закарпаття.

М.Тиводар в окремій статті також пов'язав реанімацію русинства на Закарпатті на поч. 90-х рр. із геополітичними інтересами п.л. ХХ ст. Він твердить, що "... в Угорщині впродовж 1986-1991 років певні політичні сили плекали надію, що при розпаді Советського Союзу їм вдасться відірвати Закарпаття і включити його до складу своєї держави" [39, 180]. Отже, точка зору автора зводиться до висвітлення угорських державних інтересів на теренах Закарпаття, що виразилось у підтримці політичного русинства та ідеї автономізації. Водночас, дослідник констатує, що встановлення українсько-угорських міждержавних відносин "... вибило ґрунт з-під ніг угорських реваншистів, засвідчило безперспективність проугорської орієнтації новітнього політичного русинства" [39, 180].

У більш виваженому науковому стилі, без зайвої публіцистики, витримані оцінки етнополітичного життя угорців на поч. 90-х рр. в працях І.Гранчака та М.Зана. І.Гришчак, як і І.Мигович та А.Колібаба, ще раз підкреслив роль ТУКЗ у соціально-політичному житті краю. Він проаналізував статутний документ товариства і дійшов висновку, що він "... проін'єктований ідеями демократизму і ворожих ідей щодо України в ньому немає" [8, 90]. Водночас, поряд із громадською культурно-освітньою роботою, відзначив І.Гранчак, ТУКЗ почало займатись політичною діяльністю. Дослідник констатував факти протистояння українського та угорського таборів у боротьбі за автономний округ. Він твердив, що вже в сер. 90-х рр. в області склалася оптимістична ситуація у плані представництва угорців в органах державної влади та місцевого самоврядування [8, 91-93].

Дослідник етнічних процесів на Закарпатті протягом 1989-2001 рр. М.Зан чимало уваги приділив етнополітичній активності угорців краю. Його стаття "Угорці Закарпаття (епізод етнополітичних процесів поч. 90-х рр. ХХ ст.)" побудована на аналізі архівних документів Державного архіву Закарпатської області, які вперше вводяться в науковий обіг [13]. М.Зан відтворив реалії 1989-1991 рр., коли обласний комітет КПУ протидіяв новоутвореній громадській організації ТУКЗ. Цитування документів, ряд із яких під грифом "Тасмю", підсилює історико-політичну тональність статті [13, 224-229]. Автор хронологічно довів матеріал до результатів референдуму в Берегівському районі щодо утворення угорського автономного округу ("за" проголосували 81,4% виборців). Завершуючи виклад фактичного матеріалу М.Зан робить висновок, що ідея територіальної національної автономії поч. 90-х рр. еволюціонувала в практичну реалізацію культурно-національної автономії угорців на сучасному етапі [13, 233]. Ці висновки не зовсім відповідають дійсності, адже керівники угорських національно-культурних товариств знаходять ряд аргументів, які заперечують подібні узагальнюючі оцінки.

До прикладу, в минулому депутат від Берегівщини М.Товт в праці "Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку)" аналізуючи проблему угорського територіального автономного округу, звернув увагу на міжнародну практику реалізації прав національних меншин. Він досить справедливо твердить, що факт відсутності "національно-адміністративних одиниць" в Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" (1997 р.) та проекті Закону "Про адміністративно-територіальний устрій України" свідчить "... що домінуючі політичні сили держави не поспішають втілювати в життя намір задіяти продекларовані у попередні роки незалежності форми самоорганізації і самоврядування національних меншин" [40, 75].

В статті "Етнополітична ситуація на Закарпатті 1989-1991 років (воля народу чи протистояння еліт?)" М.Зан більш комплексно розглянув питання самоврядності області та угорського автономного округу [12]. Тут залучено значно більше архівних документів різних установ, в тому числі Закарпатської обласної державної адміністрації. Автор звернув увагу навіть на проблему перейменування назв населених пунктів, де компактно проживають угорці. Це питання на поч. 90-х рр. також було політизованим і використовувалось українськими національно-демократичними силами як предмет суспільно-політичної дискусії в аспекті державотворення [12, 145, 153]. Згодом, висвітлюючи етнополітичні процеси в Україні, проблематику перейменування населених пунктів та проектування угорського автономного округу взяли на озброєння співробітники Інституту національних відносин і політології Національної Академії Наук України [11, 97].

На думку М.Зана саме політична активність угорців краю на поч. 90х рр. привела до актів вандалізму щодо скульптури Ш.Петефі в Берегові та бюсту Л.Кошута в Тячеві. Ці факти знайшли резонанс на сторінках преси Закарпаття, викликали занепокоєння в Угорщині [12, 148-149]. Отже, М.Зан вперше в українській історіографії базував власні висновки на основі використаних архівних документів, що дає підстави високо оцінити його дослідження.

2. *Висвітлення українськими вченими проблематики встановлення пам'ятного знаку на Верещькому перевалі в др.п. 90-х – на початку XXI ст.*

Вкрай актуальним і понині виявилось питання встановлення пам'ятного знаку на Верещькому перевалі. Його планувалось встановити в 1996 р. на честь 1100-річчя переходу угорських племен через Верещький перевал та зайняття Тисо-Дунайського басейну. Будівництво пам'ятного знаку з нагоди 1100-ої річниці здобуття угорцями батьківщини було ініційовано Всесвітнім союзом угорців та ТУКЗ. Однак, протягом 1996-2003 рр. Знак так і не було встановлено. Насамперед, через спротив українських громадських організацій Закарпаття.

В контексті дослідження етнополітичних процесів на Закарпатті (1989-2001 рр.) проблематику Верещького перевалу висвітлює М.Зан [17, 106-109]. Він проаналізував архівні документи, які проливають світло на джерело виникнення проблеми, процес українсько-угорського протистояння громадських організацій краю. Дослідник робить висновки, що органи державної влади на початковому етапі не висловлювали жодних заперечень щодо встановлення ювілейного знаку. Тільки радикально налаштовані представники громадських організацій створили ажіотаж довкола цієї "проблеми" [17, 107-108]. Автор наголосив і на підтримці ідеї встановлення пам'ятного знаку з боку русинських організацій [17, 109].

Значний масив інформації щодо етнополітичного протистояння з приводу "Верещького перевалу" представлений на сторінках закарпатської преси. Особливо, на сторінках національно-демократичної періодики. Так, на сторінках "Срібної Землі" була опублікована позиція голови Закарпатської обласної організації Республіканської партії України, етнолог О.Мальця. Він акцентував увагу читачів на провокаційному надписові: "Тут починається Велика Угорщина", що був виконаний на гранітній стелі, встановленій на місці розстрілу захисників Карпатської України 1939 р. [41]. Історик В.Худанич звернув увагу закарпатської громадськості на історичний пам'яті, перебуванні краю в складі Угорського королівства, трагічних подій 1939 р. на Верещькому перевалі. Він констатував, що "... пам'ятник може бути встановлений будь-де на угорській території або на кордоні України з Угорщиною" [7]. "Проблематику" Верещького перевалу в контексті українсько-угорських міждержавних відносин дослідила і І.Бабинець. Однак, поки що результати її дослідження не опубліковані в наукових виданнях.

3. *Дослідження діяльності угорських національно-культурних товариств краю.*

Протягом досліджуваного періоду на Закарпатті виникли і активно функціонували більше десятка угорських громадських організацій, товариств, благодійних фондів. Прикметно, що наразі цей аспект залишається недостатньо висвітленим в українській історіографії. Можна констатувати, що окреслені тільки контури цієї суспільної проблематики.

В 1999 р. вийшло друком інформативне видання "Національно-культурні товариства Закарпаття". В цьому 44-сторінковому альманахові, висиченому фотоілюстраціями, подано інформацію про діяльність товариств національних меншин, які мають обласний статус [37]. Серед 30 товариств обласного статусу укладачі подали ознайомчий матеріал про активність п'яти угорських товариств краю – ТУКЗ, товариство угорської інтелігенції Закарпаття, угорськомовне наукове товариство, товариство угорських бібліотекарів Закарпаття та угорськомовне педагогічне товариство. Згодом що ж інформацію, яка до речі, підготовлена спеціалістами відділу у справах національностей та міграції Закарпатської

облдержадміністрації, подали у своїй праці "Закарпатський соціум: етнологічний аспект" І.Мигонич та М.Макара (2000 р.) [34, 140-152]. Інформація довілі загальна та лаконічна. Це – відомості про дату створення товариства, голову організації, кількість членів, основні напрямки діяльності товариства та друковані періодичні видання.

Вже через рік з'явилося двомовне (українською та англійською мовами) видання С.Мітраєвої "Національно-культурні товариства Закарпатської області" [35]. В цьому довідковому виданні поміщена розширена інформація про національно-культурні організації (станом на 1 січня 2001 р.). Адже їхня кількість шороку збільшується. Крім п'яти вищезгаданих товариств тут міститься інформація про Демократичну спілку угорців України, Форум угорських організацій Закарпаття, обласне угорськомовне товариство студентів та молодих дослідників, угорську асоціацію скаутів, товариства угорських журналістів та працівників охорони здоров'я [35, 15-30]. В своїй монографії "Угорці Закарпаття" Ю.Дупка (голова товариства угорської інтелігенції Закарпаття) також дає аналіз діяльності угорських культурно-національних громадських об'єднань [44, 152-160].

Потрібно погодитись із думкою М.Зана, що "найбільших істотних успіхів етнокультурного плану угорці краю досягли в організації національно-культурних товариств різних спрямувань" [17, 149]. Адже вони охопили вкрай важливі елементи – угорськомовна творча інтелігенція, науковці, студенти та молоді дослідники, скаути, журналісти, педагоги, бібліотекарі, працівники охорони здоров'я, приватні підприємці, фермерські спілки. Дослідник доповнив аналіз організацій угорської національної меншини, згадавши про спілку угорських підприємців Закарпаття, фонд для підтримки угорських підприємців та угорську спілку "Газда" [17, 149].

Безумовно, що протягом багаторічної діяльності угорських товариств для істориків накопичився значний масив джерельної інформації, який би добротню висвітлив всю гамму національно-культурного життя угорців Закарпаття. Як бачимо, українські дослідники обмежилися тільки констатацією загальних фактів та довідкових даних про ці організації. Справою майбутнього залишається залучення архівних матеріалів поточного діловодства самих організацій з метою комплексного висвітлення проблематики національно-культурних товариств угорців краю.

4. *Висвітлення становлення угорськомовної системи навчання та виховання, діяльності засобів масової інформації, функціонування професійної та художньо-самодіяльної угорської культури краю та ін.*

Цей комплекс питань етнокультурного розвитку угорців Закарпаття протягом доби незалежної України чи не найповніше знайшов відображення в опублікованій науковій літературі українських

дослідників. Питання становлення угорськомовної системи навчання та виховання є досить болочим та проблемним. Тому, в українській історіографії представлені часом протилежні оцінки.

В колективній праці А.Берегсасі, І.Черничко та І.Орос "Мова, освіта, політика" проаналізували угорськомовну систему освіти на Закарпатті [43, 29-64]. Автори монографії зробили досить цілісний огляд проблеми, адже вони вдалися до висвітлення освітньої структури в Україні та юридичного забезпечення освіти національних меншин [43, 12-28, 72-80]. Особливо актуальним та полемічно загостреним є четвертий розділ, де автори проаналізували конфліктні аспекти між державною системою освіти та освітою національних меншин [43, 81-115]. Це стосується відсутності навчальних підручників та посібників, які у більшості шкіль адаптовані скоріш до росіян, ніж угорців. Звертається увага дослідників на відсутність підручкової літератури для учнів початкових класів [43, 86-87]. Безперечно, що можна погодитись із думкою авторів монографії щодо кадрової проблеми, а саме відсутності вчителів – українських філологів в Берегівському районі [43, 88].

Цінність монографії полягає в тому, що матеріал базований на статистичних даних та результатах конкретно-соціологічних досліджень. З одного боку, статистика засвідчує зростання кількості учнів, які навчалися угорською мовою протягом 1989-2000 рр. [43, 35]. З іншого, соціологічні обстеження підтвердили тезу про своєрідну "закритість" угорців у місцях компактного проживання. Вони скоріш ідентифікують себе з краєм, ніж державою, більш схильні до сприйняття русинської мови, ніж літературної української [43, 104, 109]. В останньому розділі автори подають рекомендації в сфері освітньої політики із врахуванням міжнародного досвіду [43, 116-137]. І.Орос в окремій статті конкретизувала співвідношення європейської та української практики освітньої політики. На її думку існує необхідність реалізації української державної освітньої політики в галузі освіти національних меншин. Однак, через політичні причини вона не втілюється в життя [45, 77-94, 96]. Особливо це стосується Закарпаття, де проживає більшість угорської національної меншини. Ці моменти викликали ряд зауважень в М.Зана. Він заперечив ряд вищезгаданих положень А.Берегсасі, І.Черничко та І.Орос [17, 139-141].

Насамперед, М.Зан заперечив ідею автономної угорськомовної системи освіти, базуючи свої висновки на державній позиції представників Закарпатської облдержадміністрації. Так, дослідник твердить, що з боку ТУКЗ угорськомовного педагогічного товариства Закарпаття "... протягом другої половини 90-х рр. проводились постійні домагання з приводу "вдосконалення" угорськомовної системи освіти, нехтуючи державним правовим полем України" [17, 139].

На наш погляд, М.Зан скоріш констатує стан державної етнополітики України, заперечуючи ряд прогресивних дій національно-культурних товариств угорців краю. Подібні висновки формулює О.Малець. В своїх публікаціях він робить висновок про оптимальні (порівняно із авторитарним СРСР) умови етнокультурного розвитку угорців Закарпаття. Це стосується покращення ліквідації "дискримінації угорців у галузі освіти" [29, 216; 30, 297]. Отож, дослідники порівнюють умови етнокультурного розвитку угорців в СРСР та незалежній Україні, нехтуючи сучасними проблемними реаліями, висвітлюють тільки досягнення сучасної демократичної освітньої політики. Такі оцінки є досить одноплановими.

Стан та динаміку освіти національних меншин Закарпаття дослідили автори колективної праці "Освітньо-виховні проблеми національних меншин Закарпаття" [38]. В.Сагарда, М.Токар та В.Фернега висвітлюють динаміку розвитку дошкільної освіти, розвиток загальноосвітніх та позашкільних закладів, недільних шкіл, аналізують стан кадрового забезпечення шкіл із мовами викладання національних меншин Закарпаття. Дослідники подають перелік шкіл з угорською мовою навчання станом на 1 вересня 1999 р. [38, 36-50]. Відзначимо, що вчені у позитивістському аспекті викладають наявний фактографічний матеріал, роблячи висновки тільки в кінці роботи. Так, подаючи аналіз кадрового забезпечення загально-освітніх шкіл національних меншин, дослідники вказують, що серед 433 вчителів початкових класів та 213 вчителів музики і співів, образотворчого мистецтва, креслення, фізкультури та трудового навчання вищу педагогічну освіту мають 40,4% педагогів, а 6 вчителів тільки загальну середню освіту. Тобто, подається констатація факту, який зовсім не оцінюється дослідниками [38, 63]. Подібні аспекти представлено також в статті І.Керестеня [19].

В публікації Л.Гульпи крім статистичних цифр станом на 2000 р., зокрема відзначено, що гострою в угорськомовних школах є проблема викладання державної української мови (тільки 50% є фахівцями) [9, 13]. Як начальник відділу навчальних закладів національних меншин управління освіти облдержадміністрації Л.Гульпа висловив ідею підготовки спеціальних фахівців, вчителів української мови та літератури для угорськомовних закладів в одному із вищих навчальних закладів краю [9, 13]. Не оминув Л.Гульпа і проблеми, яку беруть на озброєння лідери угорських національно-культурних товариств – забезпечення угорськомовних закладів необхідними підручниками [9, 13].

Кадрові та методичні проблеми угорськомовної освіти краю підняв у своїх чисельних працях П.Лизанець [25-28]. Він справедливо відзначає зростання угорськомовних закладів в умовах української незалежності. Не заперечуючи роль держави, П.Лизанець твердить, що зростанню мережі шкіл з угорською мовою навчання сприяють "... угорські культурні

товариства та Закарпатське угорськомовне товариство" [25, 12]. Вчений, як один із фундаторів кафедри угорської філології УжНУ окреслив і роль Центру гунарології, який був створений ще в 1988 р. [25, 13-14]. В своїй праці Ю.Дупка також окреслив діяльність Центру [44, 69-70]. Відзначимо, що роль Центру та кафедри угорської філології, особисто П.Лизанця насамперед у вихованні кадрів для вищої школи.

Етнопроблематику угорськомовної середньої школи змалювала в своїх статтях Т.Клиниченко [21-22]. Дослідниця проілюструвала стереотипні показники учнів-угорців старших класів міст Ужгорода, Чопа та Берегова (за результатами соціологічного дослідження 1992 р.). Прикметно, що дослідження показало найбільший відсоток ролі етнічного фактора у виборі друзів. Серед опитаних угорців 83% у виборі найближчого друга схильні бачити угорця (серед українців – 71%; росіян – 28%) [22, 88].

Важливу проблему перейменування назв угорських населених пунктів Закарпаття підняли М.Ковач та П.Лизанець [23-24; 27]. Зокрема, П.Лизанець на науковому рівні показав важливість перейменування сіл, де компактно проживають угорці. Зауважимо, що саме наукові рекомендації П.Лизанця та інших науковців Закарпатського угорськомовного товариства були практично реалізовані протягом 90-х рр. на вищому державному рівні. Населені угорськомовні пункти краю знову отримали традиційні народні звучання (Сюрте, а не Струмківка; Тийглаш, а не Цеглівка; Астей, а не Лужанка; Кідьон, а не Зміївка; Галабор, а не Грабарів і т.п.) [24, 106-107; 27, 96-97].

Питання угорськомовних засобів масової інформації стало предметом дослідження П.Лизанця, М.Зана, В.Бедзіра [5; 6, 253-258; 17, 143-144; 25, 14-15]. В своїй статті В.Бедзір констатує визначальну роль інформаційних зв'язків у функціонуванні угорського етносу, посилюючись на публікації В.Габорця та В.Росула (матеріали науково-практичної конференції "Міжетнічні відносини в Закарпатті: історія, сучасні проблеми") [6, 254-258]. П.Лизанець подав перелік угорськомовних видань Закарпаття ("Kárpáti Igaz Szó"; "Kárpátaljai Ifjúság"; "Kárpátaljai Szemle"; "Beregi Hírlap"; "Ungvidéki Hírek"; "Nagyszőlősvideki Hírek"; "Panoráma"; "Irka"; "Közoktatás"; "Hatodik Sip" та ін.). Дослідник відзначив про виділення обласним радіо 470 год. щорічно та 70 год. телепередач [25, 15]. М.Зан зробив порівняльний аналіз, фактично проілюстрував тенденцію зростання відведених радіо та телепередач для угорського населення краю впродовж 90-х рр., звернув увагу на безперешкодне приймання закарпатськими угорцями теле- та радіопрограм з Угорщини. Не оминув увагу дослідник відзначення роботи фахівців угорськомовних засобів масової інформації на обласному владному рівні [17, 143-144].

Власне М.Зан у своєму дисертаційному дослідженні висвітлив функціонування професійної та художньо-самодіяльної угорської культури краю, проведення масових культурно-мистецьких заходів [17, 144-147].

Базуючи власний вклад на основі архівних матеріалів, дослідник робить висновок, що "... угорська національна меншина фактично домоглась національно-культурної автономії" [17, 178]. Безперечно, що така оцінка етнокультурного розвитку угорської меншини далека від реальності. Адже проведення свят та фестивалів, приурочених до певних дат, не забезпечує повноцінного змісту національного буття закарпатських угорців. Є свої досягнення та проблемні моменти і в культурному, духовно-релігійному житті.

5. Дослідження духовно-релігійного життя та етноконфесійної ідентичності угорців Закарпаття.

Ю.Дупка у своїй праці "Угорці Закарпаття" розглянула важливу проблематику культурно-освітнього та духовного життя закарпатських угорців. Він робить особливий акцент на сучасній проблематиці – 90-ті рр. ХХ ст. [44]. Зокрема, автор дає аналіз етноконфесійного життя угорців. Ю.Дупка досить оптимістично оцінює релігійне буття угорців Закарпаття в умовах демократичної України. Адже активно діє Закарпатська реформатська церква, що духовно організовує закарпатських угорців. Він констатував факт, що в 90-х рр. на Закарпатті нараховувалось біля 70 тис. римо-католиків, серед яких 85% - угорці [44, 81]. Однак, він звертає увагу на відсутність достатньої кількості священнослужителів, яких доводиться запрошувати із-за кордону. Він аналізує також угорців-греко-католиків (близько 30 тис. чол.), п'ятидесятників, єговиїстів та неопротестантів, угорськомовних іудеїв (близько 200 чол.) [44, 82-83]. Отже, палітра духовно-релігійного життя закарпатських угорців є доволі різноманітною при збереженні, однак, пріоритету реформатської та римо-католицької церков. Саме мову і збереження релігійної ідентичності В.Бездір назвав "основними індикаторами угорської ідентичності" [6, 250].

Розвиває тематику релігійного життя угорської національної меншини на Закарпатті впродовж 1991-2001 рр. І.Бабинець [2]. Вона аналізує інформацію станом на 1 січня 2001 р. Тоді угорські реформати нараховували 105 громад. Дослідниця підкреслила вагомому організаційно-методичну роботу конфесії серед населення (надання освітніх послуг, матеріальної допомоги) [2, 170]. Цю проблему більш детально висвітлив О.Зан-Фабіан (заступник єпископа Закарпатської реформатської церкви) [18]. Він твердить, що в 2003 р. вже нараховується 108 реформатських общин (120 тис. членів). О.Зан-Фабіан наводить значний масив інформації про створення під опікою церкви благодійних їдальень, дитячих садків, значну гуманітарну допомогу, спеціальні гуманітарні програми на які акумулюються значні кошти [18, 84-89]. Можна погодитись із висновком І.Бабинець, що "... в рамках Закарпатської реформатської церкви угорці мають якнайсприятливіші умови для повноцінного задоволення власних духовно-релігійних потреб" [2, 171].

Сворення у вересні 2002 р. Мукачівської римо-католицької дієцезії позитивно вплинуло на духовно-релігійне життя вірників-католиків, серед яких на Закарпатті 85% складають саме угорці. І.Бабинець підкреслює мирну позицію католицької конфесії, "... що пояснюється достатньою забезпеченістю культовими спорудами" [2, 172].

Цікавою є проблема угорців, які належать до греко-католицької конфесії. В 1997 р. кількість угорських греко-католицьких громад досягла 32. Втім угорці й тут проявляють власну своєрідність – дотримуються світ за Григоріанським, а не Юліанським календарем, і що найважливіше, входять до окремого угорського деканату Мукачівської греко-католицької єпархії [2, 173]. Проблематику національної та конфесійної ідентичності греко-католиків, в тому числі і угорців, підняв В.Феніч [42, 91]. І.Бабинець звертає також увагу на діяльність нечисельних угорських православних громад в Берегівському та Виноградівському районах, поширення серед угорців неопротестантизму (конфесії Свідків Єгови, Живого Бога, методистська церква, церква християн віри євангельської, євангельських християн баптистів та ін.) [2, 173]. На нашу думку, проблема поліетнічності в середовищі закарпатських угорців потребує більш детального вивчення, особливо тенденція зростання громад неопротестантського спрямування.

6. Дослідження українсько-угорських відносин та прикордонного співробітництва.

Комплексним вивченням українсько-угорських міждержавних відносин наразі займається І.Бабинець. Вона аналізує документи українських та угорських архівів.

Окремо дослідниця висвітлює суспільно-політичний аспект українсько-угорських міждержавних відносин протягом 1991-2001 рр., економічне співробітництво Закарпатської області та Угорської Республіки, взаємовідносини в галузі науки, освіти, культури та мистецтва, транскордонне та мірегіональне співробітництво двох держав. Зауважимо, що наукові пошуки І.Бабинець презентуються на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук. Це – нове слово в історичній науці двох держав. Водночас, результати досліджень ще не опубліковані повністю.

В 2002 р. І.Бабинець опублікувала статтю "Становлення українсько-угорських відносин на початку 90-х років ХХ століття" [3]. Вона висвітлює першочергові кроки незалежної України по встановленню міждержавних відносин з Угорщиною протягом 1991-1993 рр., процес підготовки ряду документів, які визначали економічне, культурне та гуманітарне співробітництво в наступні роки [3, 90-91]. Дослідниця акцентує увагу на ролі прикордонного співробітництва держав, участі в проекті "Карпатського Євроregionu", ролі Закарпаття в міждержавних стосунках [3, 91]. І.Бабинець має рацію, коли твердить, що міждержавні

стосунки виникли фактично ще в 1990 р., коли вищі державні посадовці розпочали активно відвідувати край. На наш погляд, потрібно використати ряд документів, які висвітлюють особливості, специфіку взаємовідносин 1990-1991 рр.

Актуальну проблему – введення візового режиму між Україною і Угорщиною підняла в окремій публікації Є.Кіш. Вона розглянула ряд проблем, які зараз на порядку денному в контексті транскордонного співробітництва, взаємозв'язків пересічних закарпатських угорців із родичами в Угорщині [20, 112-113].

Як голова товариства угорської інтелігенції Закарпаття Ю.Дупко він проаналізував результати українсько-угорської співпраці в сфері культурного обміну (міжнародні виставки-ярмарки, наукові конференції, "круглі столи" та ін.) [10, 58]. Водночас, він справедливо наголосив на проблемі вільного переміщення культурних цінностей за кордон [10, 59].

Досить оригінальну проблему співпраці Угорщини із закарпатськими угорцями висвітлили Г.Москаль та А.Попок [36, 15-17]. Вони акцентували увагу на тих значних потугах, які здійснює Угорщина протягом останніх років з метою захисту угорської етнічності на Закарпатті та інших прикордонних територіях. Так, впродовж 1998-2002 рр. відомство у справах угорців, які проживають за кордоном перебувало у підпорядкуванні Міністерства закордонних справ Угорщини а з червні 2002 року перейшло до канцелярії Прем'єр-міністра Угорщини. Штатна чисельність Відомства станом на січень 2003 р. складає близько 100 осіб, 30 з яких займаються питаннями впровадження Закону УР "Про угорців, які проживають у сусідніх з Угорщиною країнах". Безпосередньо питаннями угорців Закарпаття у цьому Відомстві опікується 3 особи [36, 16]. Реалізація окремих програм допомоги закарпатським угорцями здійснюється за допомоги фондів ім. Д.Йєша, Я.Апацаї Черє, "Рукописання". Тільки останнім часом з виділених фондом ім. Д.Йєша 25-30-ти млн. форинтів для Закарпаття, 20-25 млн. форинтів пішло на розвиток освіти угорської молоді цього краю [36, 17]. На загал нинішні обсяги коштів на освіту угорців Закарпаття збільшилися і складають кілька десятків млн. форинтів. Отже, можна робити оптимістичні висновки про етнокультурне майбуття угорців краю.

7. *Вивчення ціннісних орієнтацій, етнічного та соціального самопочуття угорців краю.*

Дослідження цієї проблематики по-праву є монополією опублікованих праць І.Миговича та А.Колібаби [31-33]. Результати їх досліджень в 1993 р. засвідчили, що рівень соціального самопочуття угорців є нижчим (18,10 балів), ніж українці (19,27 балів) і вищим за соціальне самопочуття росіян краю (16,37 балів) [33, 30-31].

Пізніші дослідження (1995 р.) чітко проілюстрували основні причини соціального занепокоєння угорців – зростання цін, дефіцит продуктів і

товарів, втрата роботи, відсутність кваліфікованої медичної допомоги тощо [32, 150]. В статті під назвою "Під боком у праматері" І.Мигович висвітлює соціальні індикатори життя угорців Закарпаття, їхні ціннісні орієнтації. Результати соціологічного обстеження зайвий раз наочно підтвердили орієнтацію угорського населення краю на індивідуальне ведення сільського господарства, низький рівень підтримки політичних партій та громадських організацій (виняток – ТУКЗ) [31, 29]. Автор робить досить лаконічний висновок про оптимістичні соціальні установки угорців краю, зовсім не звертаючи уваги на вкрай негативні реалії їхнього життя (зниження рівня життя в державі, еміграція і т.д.). Вважаємо, що досить оригінальним предметом дослідження було б порівняння соціологічних зрівів серед угорського населення на поч. 90-х рр., в сер. 90-х рр. та на сучасному етапі.

Підводячи підсумки, можна зробити наступні висновки.

По-перше, вивчення етнополітичної активності угорців Закарпаття на початку 90-х рр. XX ст. започатковано в працях І.Миговича, А.Колібаби, М.Тиводара, Ю.Балеги та М.Зана. Дослідники висвітлювали складні перипетії довкола автономії краю та ідеї угорського автономного округу. Якщо праці І.Миговича та А.Колібаби представляють в основному результати соціологічних обстежень і реально ілюструють суспільну динаміку тих часів, то праці М.Тиводара та Ю.Балеги носять науково-публіцистичний виклад власної позиції як свідків та учасників політичних дебатів в краї на початку 90-х рр. Праці М.Зана виділяються новизною, насамперед, через залучення дослідником архівних документів, які відтворюють події. Можна твердити, що саме він на науковому ґрунті започаткував вивчення етнополітичних процесів початку 90-х рр.

По-друге, з державницьких позицій оцінюють українські вчені етнополітичні проблеми довкола встановлення пам'ятного знаку на Верещькому перевалі, що розпочались в 1996 р. (В.Худанич, О.Малець, М.Зан). Як правило, заяви лідерів угорських національно-культурних товариств не оформлені в науковому плані. Саме тому можна констатувати про описовість (М.Зан) та пряме відкидання ідеї встановлення знаку як наслідок "угорської історичної агресії" (О.Малець, В.Худанич) в українській історичній традиції останніх років.

По-третьє, аналіз показує, що детальне висвітлення діяльності чисельних національно-культурних товариств угорців краю залишається "білою плямою" в українській історіографії. Підготовлені довідники (1999 та 2001 р. за редакцією С.Мітряєвої) тільки подають основні відомості про організації угорської національної меншини. Не оминули описовості та узагальнення в своїх працях І.Мигович, М.Макара, М.Зан та Ю.Дупка. Отож, проблема ще чекає на свого скрупульозного дослідника.

По-четверте, найбільш дослідженою в українській історичній науці є проблема динаміки угорськомовних закладів освіти та виховання.

Водночас, саме в цій царині наукового аналізу присутні полярні оцінки стану справ в угорськомовній освіті. З одного боку, представлені досить критичні оцінки А.Бергсасі, І.Черничко, І.Орос. З іншого, вченими констатується прогресуюче збільшення навчальних закладів, без врахування реального змісту освіти в цих установах (В.Сагарда, М.Токар, В.Фернега, О.Малець, М.Зан). Дещо виважені та більш-менш об'єктивні оцінки угорськомовної системи освіти в краї зустрічаємо в працях Л.Гульми та П.Лизанця. Українські вчені висвітлили також динаміку угорськомовних засобів масової інформації (П.Лизанець, М.Зан). Започаткований також аналіз масових культурно-мистецьких заходів (М.Зан). В працях Т.Клинченко представлені соціологічні зрізи стану угорськомовного шкільництва краю, з'ясовано міжетнічні дистанції в середовищі молодого покоління угорців міст Закарпаття. М.Ковач та П.Лизанець підняли в своїх публікаціях питання відновлення угорськомовних назв населених пунктів краю. Наукові рекомендації П.Лизанця та інших вчених реалізовано в практичному житті. Зауважимо також, що в статтях В.Бездіра представлено узагальнені аспекти етнокультурного та етнополітичного життя угорців краю, які вже піднімалися в роботах інших дослідників.

По-н'яте, вивченням етноконфесійної ідентичності угорців Закарпаття займалися Ю.Дупка, І.Бабинець, В.Фенич, О.Зан-Фабін. Дослідники звернули увагу на ролі Закарпатської реформатської церкви, яка є вагомим фактором збереження етноїдентичності угорців краю. Вчені дають аналіз участі закарпатських угорців в релігійному бутті римо-католицьких, православних та греко-католицьких громад. На наш погляд, потребує окремого вивчення активізація неопротестантських течій в середовищі угорців краю.

По-шосте, останнім часом поживилося вивчення українсько-угорських відносин, прикордонного та транскордонного співробітництва Закарпатської області та України. Досить комплексно ці аспекти простудійовані І.Бабинцем. Однак, основні результати дослідження ще не опубліковані. Поряд із цим деякі опубліковані статті І.Бабинця проливають світло роль угорського населення краю у взаємозв'язках із Угорською Республікою. Культурний вимір цих взаємин частково висвітлив Ю.Дупка. Дослідники та практики – державні службовці Г.Москаль та А.Попок в своїй праці подали важливий матеріал про допомогу закарпатським угорцям з боку державної влади Угорщини. Саме завдяки цій матеріальній допомозі значною мірою розвивається угорська культура, освіта, плекається рідномовна ідентичність.

По-сьоме, оригінальною тематикою є вивчення ціннісних орієнтацій, соціального та етнічного самопочуття угорців Закарпаття (І.Мигович, А.Колібаба). На жаль, результати їх досліджень застарілі. На сучасному етапі на порядку денному проблема співставлення результатів

соціологічних обстежень серед угорців Закарпаття на початку та в середині 90-х рр., в перші роки XXI ст.

Таким чином, з'ясувавши пріоритети досліджень українських фахівців можна сформулювати ряд практичних *рекомендацій та пропозицій* по вдосконаленню студій етносоціального та етнокультурного життя угорців впродовж 1991-2003 рр. Отже, потребують більш детального вивчення наступні аспекти: діяльність угорських національно-культурних товариств Закарпаття; участь угорців краю в політичних виборах 1994, 1998 та 2002 рр.; активність лідерів організацій та угорських громад Закарпатської області; участь угорців у творенні сітки неопротестантських громад краю; висвітлення специфіки теле- та радіопрограм для угорців Закарпаття; контент-аналіз тематичних публікацій угорськомовної закарпатської періодики; порівняльний аналіз української та угорської історичної традиції осмислення проблеми етнокультурного та етносоціального буття угорців Закарпаття протягом 1991-2003 рр.

Відзначимо, що подібна проблематика є вкрай актуальною та важливою як для України, так для Угорщини. Оцінка соціальних змін в середовищі угорської меншини в Україні та української (русинської) меншини в Угорщині – оригінальні тематики майбутніх науково-практичних конференцій та семінарів. Власне узгодження історичних традицій, дискусії з певних проблем та вихід фахівців-істориків, етнологів, політологів, соціологів на практичний рівень етнополітики мають творити засади демократичного суспільства, яке орієнтується на цінності європейської спільноти.

1. Бабинець І. Преса Закарпаття як джерело з історії українсько-угорських відносин (1991-2001 рр.) // *Carpatica-Karpatika*. Випуск – 21. Політологічні студії: історія, теорія, практика. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. – С. 181-197.

2. Бабинець І. Релігійне життя угорської національної меншини на Закарпатті за роки незалежності України (1991-2001 рр.) // *Carpatica-Karpatika*. Випуск – 20. Релігія і церква в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород: Вид-во Ужгород. ун-ту, 2002. – С. 168-176.

3. Бабинець І.І. Становлення українсько-угорських відносин на початку 90-х років ХХ століття // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Історія. Вип. 7 / [Редкол.: Мандрик І.О. (голов. ред.), Олашин М.В. (відп. ред.)]. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2002. – С. 89-93.

4. Балєга Ю. Політичне русинство і будівництво Української Держави. – Ужгород: Гражда, 2003. – 196 с.

5. Бездір В. Особливості функціонування рідної мови угорців Закарпаття в іноетнічному середовищі (Етносоціологічний аспект) // *Acta*

Hungarica, 1996-1997, VII-VIII роки видання. – Ужгород-Дебрецен: Патент, 1998. – С. 8-15.

6. Бездір В. Угорці в Україні в 90-х роках: етнокультурні та етнополітичні аспекти розвитку // Соціальні виміри суспільства. Збірка наукових робіт молодих науковців. Випуск 2. – К.: Інститут соціології, 1998. – С. 248-263.

7. Верещийкий "камінь спотикання" між Україною та Угорщиною // Срібна Земля-Фест. – 2000. – 2-8 березня. – С. 5.

8. Гранчак І.М. Угорці Закарпаття в післявоєнні роки: кількісний аналіз (1945-1996 рр.) // Матеріали науково-практичної конференції "Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті". – Ужгород: Патент, 1997. – С. 83-97.

9. Гульпа Л.Ю. Окремі аспекти розвитку шкільництва національних меншин у Закарпатській області // Матеріали семінару-практикуму керівників недільних шкіл національних меншин Закарпаття. – Ужгород: Відділ інформаційного забезпечення статистики Закарпатського обласного управління статистики, 2000. – С. 11-14.

10. Дупка Ю.Ю. Прикордонне культурне співробітництво // Кордоні єднання: Проблеми міжетнічних відносин у Карпатському Євро регіоні (Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Кордоні єднання», 19-21 квітня 2001 року, Ужгород, Україна). – Ужгород: Карпати, 2001. – С. 57-59.

11. Етнополітичний розвиток України: досвід, проблеми, перспективи / Ю. Шаповал (керівник авт. кол.) та ін. – К.: Інститут національних відносин і політології НАН України, 1997. – 212 с.

12. Зан М. Етнополітична ситуація на Закарпатті 1989-1991 років (воля народу чи протистояння еліт?) // Saqratica-Karpatica. Випуск – 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи. – Ужгород: Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – С. 140-166.

13. Зан М. Угорці Закарпаття (епізод етнополітичних процесів поч. 90-х рр. XX ст.) // Saqratica-Karpatica. Випуск – 18. Історія, політологія, культура: минуле і сучасне. – Ужгород: Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – С. 222-236.

14. Зан М.П. Соціально-політичне та культурне життя етнічнонаціональних меншин Закарпаття 90-х років XX ст. (Історіографічний аспект) // Saqratica-Karpatica. Випуск – 11. Проблеми історії та етнографії України. – Ужгород: Колір принт, 2001. – С. 211-225.

15. Зан М.П. Вивчення міжетнічних відносин (стосунків) на Закарпатті 90-х рр. XX ст. // Saqratica-Karpatica. Випуск – 12. Проблеми вітчизняної та зарубіжної історії. – Ужгород: Колір принт, 2001. – С. 219-230.

16. Зан М.П. Дослідження основних аспектів етнічних процесів на Закарпатті в 90-ті рр. XX ст. через призму контент-аналізу обласної преси // Saqratica-Karpatica. Випуск – 10. Актуальні проблеми політичного та

етнокультурного розвитку Карпатського регіону в XIX-XX століттях. – Ужгород: Два кольори, 2001. – С. 211-234.

17. Зан М.П. Етнічні процеси на Закарпатті (1989-2001 рр.). Дис... канд. істор. наук: 07.00.05. – Ужгород, 2003. – 307 с.

18. Зан-Фабіян О.О. Соціально-значуща діяльність релігійних організацій Закарпатської реформатської церкви в контексті державно-церковних відносин // Держава і церква: уроки минулого і проблеми сьогодення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ужгород: "Ліра", 2003. – С. 81-87.

19. Керестень І.С. Стан і перспективи підготовки кадрів для шкіл з угорською, румунською і словацькою мовами навчання // Науковий вісник УжДУ. Серія – Педагогіка. Соціальна робота. – Випуск 2. – Ужгород: Патент, 1999. – С. 8-10.

20. Кіш Є. Щодо питання введення візового режиму між Україною та Угорщиною // Угорщина на шляху до Шенгену: виклики для України: Матеріали міжнародного «круглого столу» експертів (м.Ужгород, 1-3 листопада 2001 р.) / Національний інститут стратегічних досліджень, Закарпатський філіал; Фонд Фрідріха Еберта, Бюро зі співробітництва в Україні, Білорусі та Молдові; Голов. ред. С.І. Мітряєва. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2001. – С. 110-113.

21. Клиниченко Т. Угорське школярство Закарпатської області очима етніосоціолога // Acta Hungarica. 1993-1994, IV-V-ий рік видання. – Ужгород: Патент, 1997. – С. 127-134.

22. Клиниченко Т.В. Формування толерантних міжетнічних стосунків на рівні соціальної групи (за результатами соціологічних досліджень в середній школі України) // Етнополітична ситуація в Україні: спроби наукової інтенреташії. – К.: ІНТЕЛ, 1993. – С. 75-94.

23. Ковач М.М. Угорська громада Закарпаття // Матеріали науково-практичної конференції "Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті". – Ужгород: Патент, 1997. – С. 98-101.

24. Лизанець П.М. Питання про відновлення історичних назв населених пунктів Закарпаття та принципи їх написання // Матеріали науково-практичної конференції "Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті". – Ужгород: Патент, 1997. – С. 102-109.

25. Лизанець П.М. Роль вищої освіти і науки у підготовці кадрів національних меншин Карпатського Євро регіону // Кордоні єднання: Проблеми міжетнічних відносин у Карпатському Євро регіоні (Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Кордоні єднання», 19-21 квітня 2001 року, Ужгород, Україна). – Ужгород: Карпати, 2001. – С. 55-57.

26. Лизанець П.М. Угорська національна меншина на Закарпатті (Доповідь на міжнародній конференції "Міжетнічні відносини в Закарпатській Україні" організованій Європейським Центром у справах меншин 6 вересня 1998 р.). – Ужгород: Патент, 1998. – 24 с.

27. Лизанець П.М. Угорці Закарпаття: освітній та науковий аспект // Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення:

Матеріали науково-практичної конференції / Під загальною редакцією П.В. Токаря. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. – С. 91-101.

28.Лизанець П.М. Українська мова в угорськомовних школах Закарпаття та в Угорщині // Acta Hungarica. – 1992, III-ий рік видання. – Ужгород, 1994. – С. 125-131.

29.Малець О. Етнічна консолідація і самоідентифікація угорців Закарпаття 1944-1991 рр. // Carpatica-Carpatika. Випуск – 18. Історія, політологія, культура: минуле і сучасне. – Ужгород: Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – С. 211-221.

30.Малець О. Етнічні процеси угорців Закарпаття в 40-80-х рр. ХХ ст. // Carpatica-Carpatika. Випуск – 23. Актуальні проблеми історії та етнології. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. – С. 293-301.

31.Мигович І. Під боком у праматері (Як живуть сьогодні угорці Закарпаття?) // Карпатський край. – 1995. – № 5-8. – С. 28-29.

32.Мигович І., Гранчак І. Угорці в Україні // Віче. – 1998. – № 7. – С. 143-153.

33.Мигович І.І., Колібаба А.В. Соціальне самопочуття і ціннісні орієнтації закарпатців (за матеріалами соціологічного дослідження). – Київ-Ужгород: Патент, 1994. – 148 с.

34.Мигович І.І., Макара М.П. Закарпатський соціум: етнологічний аспект. – Ужгород: Патент, 2000. – 160 с.

35.Мітряєва С.І. Національно-культурні товариства Закарпатської області = National cultural associations of Transcarpathian region / Національний інститут стратегічних досліджень. Закарпатський філіал. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2001. – 164 с.

36.Москаль Г.Г., Попок А.А. Досвід організації співпраці деяких європейських країн зі співвітчизниками за кордоном. – К., 2003. – 78 с.

37.Національно-культурні товариства Закарпаття. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Комітету інформації, 1999. – 44 с.

38.Сагарда В.В., Токар М.Ю., Фернега В.С. Освітньо-виховні проблеми національних меншин Закарпаття. – Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2000. – 132 с.

39.Тиводар М. Новітнє русинство – пережиток геополітичних інтересів першої половини ХХ століття // Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років ХХ ст.): Матеріали міжнародної наукової конференції. 26-27 вересня 1996 року. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного комітету у справах преси та інформації, 1997. – С. 179-182.

40.Тонт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). – Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство "ІВА", 2002. – 158 с.

41.Тут починається не Велика Угорщина, а дуже великий скандал // Срібна Земля. – 1996. – 10 серпня. – С. 3.

42.Феніч В.І. Проблеми конфесійної та національної ідентичності греко-католиків Мукачівської єпархії: історія і сучасність // Держава і церква: уроки минулого і проблеми сьогодення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ужгород: "Ліра", 2003. – С. 88-94.

43.Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Orosz Ildikó. Nyelv, oktatás, politika. – Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2001. – 143 old.

44.Dupka Gy. Kárpátalja magyarsága. – Budapest: Markó és Kiss Nyomda Kft., 2000. – 211 old.

45.Orosz Ildikó. A nemzeti kisebbségi oktatást meghatározó törvények és rendeletek Ukrajnában // Acta beregszásensis: A Kárpátaljai Magyar tanárképző főiskola évkönyve. – Beregszász: PoliPrint, 2000. – O. 77-97.

АННОТАЦИЯ

БЕРЕНИ АНДРАШ. УКРАИНСКАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ И ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ВЕНГРОВ ЗАКАРПАТЬЯ (1991-2003 гг.)

В статье автор анализирует основные результаты исследований украинскими учеными проблемы общественно-политического та духовно-культурного развития венгров Закарпаття (1991-2003 гг.). Исследователь дает оценку украинской историографической традиции освещения общественно-политической активизации венгров края в начале 90-х гг., проблемы вокруг «Верещкого перевала», деятельности общественных организаций венгров Закарпаття, некоторых аспектов этнокультурного ренессанса, конфессиональной идентичности венгров и т.д. Автор делает вывод о перспективах дальнейшего исследования проблемы как украинскими, так венгерскими учеными.

SUMMARY

BERENY ANDRASH. THE UKRAINIAN HISTORICAL TRADITION OF THE PROBLEM OF SOCIAL AND CULTURAL LIFE OF THE HUNGARIANS IN TRANS-CARPATIA (1991-2003)

In the article analyzed the main results of Ukrainian's scientists investigations of the problem of social and cultural life of the Hungarians in Transcarpathia during 1991-2003. The investigator gives the estimation of Ukrainian historical tradition of enlighten of the political activation of Hungarians in the region at the beginning 90-s years, the problem connected with the mounting of memorable sing on the Veretsky pass, the role of the national-cultural societies of Hungarians in Transcarpathia and some aspects of ethnocultural renaissance, ethnoreligious priorities of the Hungarians. It is concluded about the perspectives of furthest research of this theme by Ukrainian and Hungarian scientists.